

УДК 94:008](52)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.28>

ЯПОНІЯ: ПОСТУП ВІД ІЗОЛЯЦІЇ ТА ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ ДО ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОЇ ЄДНОСТІ КУЛЬТУРИ

Стрільчук Людмила,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-0700-6080

Ткачук Анатолій,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-5219-8571

Японія є однією з тих країн, яка, дбаючи про збереження культурних традицій, паралельно рухається шляхом трансформаційних змін, вдало поєднуючи інновації з національною ідентичністю, інтегрується до сучасного глобалізованого світу, не втрачаючи національної колористики. Фактично цей трансформаційний поступ Японії розпочався з кінця 60-х років XIX століття, періоду Мейдзі Ісін. Незважаючи на суспільно-політичні трансформації цього періоду, Японія все ж продовжувала залишатися монокультурною країною аж до часу завершення Другої світової війни. Вибухове економічне зростання в Японії між 1945 і 1989 роками хоча й спричинило докорінні зміни в японському суспільстві, проте не підірвало засад корпоративізму й ієрархічних суспільних відносин. Попри це, Японська держава зуміла здійснити надзвичайний стрибок у культурній модернізації з кінця XX століття.

Торуючи шлях культурної експансії, Японська держава вдається до використання найсучасніших технологій, знаходячи нові форми для пропагування й виходу власної національної культури на світові ринки. З-поміж найпоширеніших форм культурної експансії, які використовуються Японією, варто виділити активну пропаганду й популяризацію японської національної культури у світі з акцентами на її традиціях та унікальності. На практиці японська культурна експансія здійснювалася через організацію та проведення фестивалів японської традиційної культури, через створення японських культурних центрів, пропагування японського мистецтва, музики й кіно, через надання державних грантів на дослідження тематики, пов'язаної з японською історією, економікою, культурою, літературою.

У висновках стверджено, що унікальність і самобутність національних культур у сучасному світі стає затребуваним світом ресурсом. Досліджувана в статті Японія є яскравим прикладом держави, яка пройшла тривалий і непростий шлях від ізоляції та традиціоналізму до відкритості й культурної експансії. Безсумнівною здобутком Японії на цьому шляху стало збереження її національної ідентичності й культурної унікальності.

Ключові слова: Японія, культура, Мейдзі Ісін, історична пам'ять, ідентичність, трансформації, культурна експансія, ізоляція, глобалізація.

Strelchuk Liudmyla, Tkachuk Anatolii. Japan: Progress from Isolation and Traditionalism to Globalizing Unity of Cultures

Japan is one of those countries that, while taking care of preserving cultural traditions, is simultaneously moving towards transformational changes, successfully combining innovations with national identity, and integrating into the modern globalized world without losing its national color. In fact, this transformational progress of Japan began in the late 60s of the nineteenth century, during the Meiji Ishin period. Despite the socio-political transformations of this period, Japan remained a monocultural country until the end of World War II. The explosive economic growth in Japan between 1945 and 1989, although it caused fundamental changes in Japanese society, did not undermine the foundations of corporatism and hierarchical social relations. Nevertheless, the Japanese state managed to make an extraordinary leap in cultural modernization since the end of the twentieth century.

Paving the way for cultural expansion, Japan resorts to the use of the most modern technologies, finding new forms to promote and bring its own national culture to the world markets. Among the most common forms of cultural expansion used by Japan is the active promotion and popularization of Japanese national culture in the world with emphasis on its traditions and uniqueness. In practice, Japanese cultural expansion was carried out through the organization and holding of festivals of Japanese traditional music, the creation of Japanese cultural centers, the promotion of Japanese art, music and cinema, and the provision of government grants for research on topics related to Japanese history, economy, culture, and literature.

The conclusions state that the uniqueness and originality of national cultures in the modern world is becoming a resource in demand by the world. Japan, which is the subject of this article, is a vivid example of a country that has come a long and difficult way from isolation and traditionalism to openness and cultural empowerment. Japan's undoubted achievement along the way has been the preservation of its national identity and cultural uniqueness

Key words: Japan, culture, Meiji Ishin, historical memory, identity, transformations, cultural expansion, isolation, globalization.

Японія належить до тих країн, які поряд із дбайливим збереженням культурних традицій упродовж останніх півтора століття рухаються шляхом трансформаційних змін, вдало поєднуючи інновації з національною ідентичністю, інтегруються до сучасного глобалізованого світу, не втрачаючи національної колористики. Фактично цей трансформаційний поступ Японії розпочався з періоду Мейдзі Ісін (періоду «Освіченого правління»), коли після тривалої ізоляції розпочалася стрімка модернізація всіх сфер суспільно-культурного життя країни. Саме тоді відбувається переосмислення культурної спадщини, зазнають стрімкої трансформації суспільний і політичний устрій Японії, переглядаються юридичні норми й соціальні устої суспільства, запозичуються європейські освітні й культурні традиції, змінюється побут японців.

Ізоляція Японії впродовж двох із половиною століть, її закритість від зовнішнього світу призвели до того, що країна безнадійно відстала від науково-технічного прогресу, нових культурних тенденцій, котрі стрімко змінювали світ [10, р. 27]. Саме тому імператор Мейдзі, прийшовши до влади наприкінці 60-х років XIX століття, узявся за кардинальні реформи суспільно-політичного, економічного й культурного характеру, уважаючи, що лише трансформаційні зміни Японії спроможні порятувати її від непривабливого сценарію перетворення в колонію.

Поряд із радикальними реформами: створення регулярної армії та потужної промисловості, поряд із запровадженням у японську практику кращих зразків європейського законодавства та передових освітніх тенденцій тогочасної Європи й Америки відбуваються глибокі зміни в національному світогляді японців, який, немов губка, вбирає західноєвропейські світоглядні цінності. Серед сучасних дослідників японської культури побутує думка, що японські культурно-світоглядні традиції періоду Мейдзі Ісін трансформувалися впродовж трьох нетривалих, але надзвичайно контрастних періодів [3, с. 68].

Зокрема, перший період припадає на перше десятиріччя після японської буржуазної революції – 1868–1878 роки. Його справедливо, на думку авторів, називають «просвітницьким», адже саме в той час відбувається активне ознайомлення японського суспільства із західноєвропейськими цінностями: системою освіти (створюється перший університет), законодавчою базою (приймаються нові закони й Конституція), способом життя (входить у моду європейський одяг), культурою і традиціями [4, с. 68]. Зокрема, у японському мистецтві простежується тяжіння до західних технік і стилів, зростає інтерес до західної літератури й музики.

Другий етап трансформації культурно-світоглядних традицій припадає на 1878–1888 роки. Це був надзвичайно складний, навіть травматичний для історичної пам'яті й історичних традицій Японії період. Саме тоді в Японській державі зазнають ревізії національні культурні традиції, під час якої піддається критиці або навіть заперечується все японське як непотрібне й застаріле [3, с. 42]. Проте вже з кінця 80-х років XIX століття японське суспільство переглядає власну культурну традицію. Майже впродовж чверті століття, з 1888 по 1912 роки, з'являються рефлексії, покликані збагатити національну культуру шляхом запозичення й адаптації західних традицій і світогляду [10, р. 28]. Досить часто такий підхід викликав непорозуміння, спотворював японську ідентичність і призводив до неможливості артикулювати притаманну японському суспільству модель мислення. Власне, саме на початку XX століття, на думку авторів статті, відбувається усвідомлення власної ідентичності японським суспільством, що, урешті, гармонійно врівноважило національну культурну традицію та історичну пам'ять із запозиченими культурними цінностями Європи й Америки.

Окремого аналізу потребує й такий важливий складник японської ідентичності, як духовна культура, під якою ми розуміємо релігію. Цікаво, що в самій Японії терміна «релігія» як такого не існувало, власне, так само, як і в інших культурах Східної Азії. Уперше термін «релігія» запроваджено саме в ході реформ доби Мейдзі. Чи існували до того в Японії релігії? Чи є релігіями конфуціанство, синто, буддизм? Чи це релігійні вчення, філософські концепції? Ці питання досі викликають дискусії серед дослідників, натомість японські вірування й релігійні вчення прийнято підводити під термін «духовна культура» [2, с. 26–27].

Відомо, що за часів правління династії Токугава перевага надавалася буддизму, однак із Реставрацією Мейдзі відбувається повернення до синтоїзму. Кінець XIX століття в історії Японії позначений двома важливими подіями: прийняттям нової конституції (1889 рік) та імператорським рескриптом

про освіту (1890 рік), що закріпили мейдзійські реформи, у тому числі завершили розбудову системи так званого «державного синто». Паралельно із цим у перші роки XX століття в Японії виникає нове релігійне вчення – Оомото, із лав adeptів якого вийшло чимало духовних японських лідерів [2, с. 27], які в наступні десятиліття чимало зусиль докладатимуть до консолідації японців навколо національної духовної культури.

Можемо стверджувати, що в цей період духовна культура Японії набуває багатошарової структури, що є результатом державно-бюрократичної творчості, вираженої через законодавчі акти й інституції, ними ж оформлені. Фактично відбуваються зміни в ідеології держави, домінантом у якій залишається синтоїзм [9, с. 20]. Сам термін «синто» в його найширшому значенні розуміємо як автохтонні японські правила й ритуали стосунків із сакральним, включно з усім тим, що виникло в Японії в ході історії. Принаймні таке трактування обґрунтовують російський дослідник О. Накорчевський [4, с. 67] та український історик В. Рубель [7, с. 81].

На середину XIX століття ключовою постаттю в синто був Хірата Ацутане (1776–1843), автор численних праць, у яких фактично вдався до доволі радикального кроку: переніс акцент із філософії на теологію (тобто вчення про божество й космологію). У теологічних ученнях Х. Ацутане помітна сильна тенденція до монотеїзму або принаймні генотеїзму. Окрім того, Х. Ацутане наблизив сакральне до буденного життя простого люду: звичайна праця землероба, на його думку, повторювала акт творення світу й була ні чим іншим, як служінням божествам [1, с. 37]. Учення Х. Ацутане використано з приходом до влади Мейдзі, оскільки обґрунтовувало повернення всієї влади імператору як особі, що має божественне походження. Дехто з істориків вважає, що саме Х. Ацутане своїм ученням наблизив Реставрацію Мейдзі [1, с. 38–39; 7, с. 92–93].

З першого десятиліття XX століття помітною стає тенденція регулювання урядом імператора Мейдзі впливів європейської та американської культур на японське суспільство. Це робилося, аби зарадити втраті власних традицій. Тому на кінець періоду Мейдзі фактично можемо констатувати, що відбувається культурний синтез японських традицій і західноєвропейських цінностей, що, з одного боку, унікальним чином зберегло й підкреслило японську національну ідентичність, а з іншого – органічно вплело європейський світогляд у культуру Японії.

Японія може слугувати прикладом замкненого суспільства з його традиціями підпорядкування особи загалу, цінностями колективізму й монокультурності. Фактично така ситуація зберігалася впродовж доволі тривалого періоду, аж до кінця Другої світової війни. Вибухове економічне зростання в Японії між 1945 і 1989 роками хоча й спричинило докорінні зміни в японському суспільстві, проте не підірвало засад корпоративізму й ієрархічних суспільних відносин.

Остання чверть XX, особливо початок XXI століття поставили на порядок денний фактично перед усіма країнами світу потребу вирішення двоєдиного завдання у сфері культури: культурної модернізації – виведення виробництва національного культурного продукту на рівень конкурентоспроможності на світовому ринку й водночас забезпечення збереження й поширення своєї традиційної етнонаціональної культури, національної ідентичності як чіткого маркера її самобутності. Це завдання забезпечується в тому числі й через трансформації політики пам'яті, спрямовані на розв'язання цих завдань, притаманні навіть країнам, що раніше вирізнялися потужними автаркічними інтенціями [5, с. 159].

З приходом у Японії до влади прем'єр-міністра Ясухіро Накасоне (1982–1987) розпочинається нова епоха японської культурної трансформації. Я. Накасоне, намагаючись просувати Японію у світі, звертається до культурної модернізації, убачаючи її як найефективніший засіб. Японський прем'єр оголошує країну сходячого сонця «кокусай кока» («міжнародною державою», що відкрита світу). Відкриття Японії світу розпочалося з реформ освітньої галузі, в основу яких було покладено переорієнтацію її пріоритетів на розвиток індивідуальності, підготовку учнів до інтернаціоналізації та реалій глобального суспільства. У 2002 році в шкільну програму було введено інтегроване навчання, що передбачало вивчення культури різних народів і долучення японського суспільства до світових культурних цінностей. Попри проголошені прем'єром Я. Накасоне цілі модернізації, освітній процес у Японії паралельно мав яскраво виразні тенденції, притаманні японській культурній традиції [8, с. 101].

У 2007 році в Японії приймається закон про освіту, який декларував настанови виховання дітей і молоді в дусі поваги до національних традицій і культури, що стало практичним кроком на шляху культурної модернізації країни. Однак зусилля зі збереження традиційної культурної моделі, яка ставить жорсткі обмеження на свободу самовираження, не перешкоджає перетворенню японської культури на основний засіб політики «м'якої сили» [5, с. 170].

З рубежу XX–XXI століть Японія, чітко усвідомлюючи переваги власної ідентичності й збагатившись елементами культури західної цивілізації, ступила на шлях культурної експансії й упевнено

рухається в цьому напрямі. Використовують японці заради цієї мети всі можливі найсучасніші технології, знаходячи все нові й нові форми для пропагування та виходу власної національної культури на світові ринки. І хоча Японія дещо пізніше порівняно з державами Європи чи США підійшла до розуміння значення «м'якої сили» в міжнародній політиці, проте з кінця XX століття вона надшвидкими темпами почала надолужувати втрачені шанси.

З-поміж найпоширеніших форм культурної експансії, які використовує Японія, варто виділити активну пропаганду й популяризацію японської національної культури у світі з акцентами на її традиціях, унікальності, ознайомлення світу з японською ідентичністю й історико-культурною спадщиною, популяризація японської кухні, традицій чайної церемонії тощо. Ці тенденції чітко простежуються з початку 80-х років XX століття, фактично від приходу до влади вже згаданого вище прем'єр-міністра Я. Накасонє. Поряд із цим необхідно наголосити, що специфічність традиційної японської культури в її архаїчному вигляді ставала радше перешкодою в її сприйнятті зовнішнім «споживачем», аніж маркером для просування.

Реалістично підходячи до проблеми сприйняття японської культури світом і водночас ступивши на шлях культурної експансії, Японська держава розробила й апробувала основи зовнішньої культурної політики. За реалізацію культурної експансії відповідальність було покладено на утворену влітку 2004 року Раду зі сприяння культурній дипломатії. Одним із головних завдань новоствореної Ради стало поліпшення іміджу Японії у світі, її впізнаваність і зрозумілість [6, с. 5–6]. Головні зусилля Ради зосереджено на глобалізації японської культури. Курс японської культурної експансії ґрунтувався на трьох основних засадах:

- якісно нових технологічних засобах представлення будь-якого продукту;
- орієнтованості на всі групи й верстви населення;
- на готовності до адаптації матеріалу під будь-які регіональні й місцеві умови [5, с. 170].

На практиці японська культурна експансія здійснювалася через організацію та проведення фестивалів японської традиційної культури на різних континентах й у різних країнах світу, через створення японських культурних центрів, пропагування японського мистецтва, музики та кіно, через надання державних грантів на дослідження тематики, пов'язаної з японською історією, економікою, культурою, літературою. Однією з форм японської культурної експансії стало масове поширення практично в усіх країнах Європи й Америки японської національної кухні, популяризація чайної церемонії. На рубежі 20-х років XXI століття в інтернеті з'являється велика кількість відеоматеріалів, які пропагують японські традиційні мистецтва, музику, ознайомлюють із найпопулярнішим туристичними центрами Японії.

Окремо варто наголосити й на економічних вигодах, які відкриваються через реалізацію національного культурного продукту за межами країни, адже, чим активнішою є культурна експансія, тим більші прибутки вона приносить, як і підвищення інтересу й уваги світу до країни, яка здійснює культурну експансію. Наслідком інтересу та уваги, що зростають, у свою чергу, стає активізація контактів із такою країною, поглиблення дипломатичних, культурних та економічних контактів із нею й залучення зовнішніх інвестицій [8, с. 101].

Справедливо буде зазначити й той факт, що Японія була не єдиною країною Східної Азії, яка активно рухалася шляхом культурної експансії. Схожі зусилля щодо просування власної культурної традиції й ідентичності паралельно здійснювали Китай і Південна Корея [5, с. 171–172]. І це своєрідне суперництво стало добрим стимулом для згаданих країн, аби віднаходити нові форми й методи культурної експансії. Втягування країн у глобалізаційні процеси поставило перед ними завдання створення власного привабливого іміджу на міжнародній арені й підштовхує їх до чіткого вибудовування державної політики відкриття національних культур світу з відповідними переорієнтаціями культурної політики країн загалом, власне як і політики пам'яті.

Можна з упевненістю стверджувати, що унікальність і самобутність національних культур у сучасному світі стають затребуваним світом ресурсом. Досліджувана ж у статті Японія є яскравим прикладом держави, яка пройшла тривалий і непростий шлях від ізоляції та традиціоналізму до відкритості й культурної експансії. Безсумнівним здобутком Японії на цьому шляху стало збереження її національної ідентичності й культурної унікальності, адже в глобалізованому світі все складніше стає зберегти цю самобутність і все більшої цінності така самобутність набуває.

Література:

1. Капранов С.В. Школа Хірати Ацутане та її місце в історії кокугаку. *Східний світ*. 2008. № 4. С. 36–42.
2. Капранов С.В. Трансформації духовної культури Японії в XIX ст. (на прикладі Сінто). *Східний світ*. 2014. № 3 (84). С. 26–35. URL: <https://doi.org/10.15407/orientw2014.03.026> (дата звернення: 28.02. 2025).
3. Мозгова Т.А. Проблема пошуку культурної ідентичності в японській духовній традиції епохи Мейдзі (межа XIX–XX ст.). *Політологічний вісник*. 2012. Вип. 66. С. 39–46.

4. Накорчевський А.А. Гуманітарні знання й освіта в Японії XVII–XXI ст. *Східний світ*. 2018. № 1 (98). С. 62–87.
5. Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945–2015 pp.) : монографія / керівник авторського колективу : член-кореспондент НАН України, д.і.н., проф. А.І. Кудряченко, науковий редактор : к.і.н., доц. В.В. Солошенко, технічний редактор : к.політ.н., с.н.с. В.М. Розум'юк. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2021. 312 с.
6. Рой Є. Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій в сучасній Японії. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2021 р. Київ, 2021. С. 4–9.
7. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ, 1997. 288 с.
8. Стрільчук Л., Гусак Д. Культурна модернізація Японії: від традиціоналізму до культурної експансії. *Літопис Волині*. 2004. № 31. С. 99–102.
9. Тонгуу Масару. Японська релігійна свідомість. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 1. С. 17–26.
10. Cusick J. Cultural Characteristic Continuity: Basis for Rapid Foreign Scientific, Engineering, and Technological Transformation in Meiji era Japan (1868–1912). *Prof. Romualdas Sviedrys SS 6163 Guided Readings in History of Science*. 2009. 39 p.